

Háztartások megtakarítási hajlandóságának modellezése

A tanulmány célja, hogy átfogó képet adjon az egyes jövedelmi decilisekbe tartozó háztartások fogyasztási, megtakarítási döntéseiről. Ehhez fogyasztási makromodelleket fejlesztettünk, melyekkel megvizsgáltuk az egyes jövedelmi rétegek reakcióit a szélsőséges jövedelem-változásokra.

A tanulmány során három különböző megközelítésben vizsgáltuk a lakossági jövedelmek, megtakarítások alakulását. Először a KSH adatai segítségével elemeztük az 1995 és 2008 közötti időszakot. A lakossági felmérés segítségével bemutatjuk, hogy 2009-2010-ben hogyan reagáltak a háztartások a gazdasági válságra, mennyiben érintette jövedelmeiket, megtakarításaikat a recesszió. A harmadik részben pedig egy modellrendszer segítségével prognózist készítettünk a jövőre nézve. Az elemzés során kiemelten kezeltük a minimálbérből élő háztartások viselkedését.

A legalsó kategóriák munkajövedelmeinek alakulásában – az adózási feltételek mellett – az egyik legnagyobb szerepe a minimálbér hatásának van. E tekintetben a 2001-2002. évek drasztikus változásokat hoztak: a minimálbér – első lépésben 57%-kal, 2002-ben további 25%-kal – reálértékben összességében mintegy 65 százalékkal nőtt, majd 2006-ban nominálisan 6,5 százalékkal emelkedett.

A minimálbér emelések hatásai szorosan összefüggenek a „szürke” foglalkoztatás jövedelmi hatásaival. Csak a jövedelmi vonatkozásait – a foglalkoztatásit nem – tekintve ez utóbbi foglalkoztatotti kört a ténylegesnél szegényebbnek mutatja a statisztika. A minimálbéresek többsége nem a minimálbér szintjének kb. megfelelő 1-2. jövedelmi kategóriákban található, hanem jelentős mértékben szóródik a többi decilis között is.

A minimálbéren alkalmazottak jellemzően nem a legjobban keresők a családban, nem családfenntartók, és tipikusan nem a legalsó 2 decilisbe tartoznak. A magas jövedelmű háztartásban (felső 4 decilis) élő minimálbéresek többsége (közel 63%-a) nem háztartásfő, hanem házastárs, élettárs vagy gyermek. Iskolai végzettségük jellemzően magasabb, a középiskolai végzettség a legjellemzőbb, szemben az érintettek teljes körével, ahol a szakiskolai, illetve szakmunkás végzettségűek aránya a legmagasabb. A háztartás létszáma alapján pedig jellemzően kisebb, 2-3 fős háztartásban élnek.

A 2001-2002 közötti időszakban, amikor a reáljövedelmek növekedését arányaiban jóval meghaladó (közel 50%-os) minimálbér-emelésre került sor, a minimálbéresek elkezdtek a magasabb jövedelmi tizedekbe is „átcsúszni”, egészen 2004-ig. Ezt követően a reáljövedelmek növekedése ismét elszakad a minimálbér emelések mértékétől és újra a legalsó két decilisbe kerültek a minimálbéresek. A többi jövedelmi tizedben 1% körüli, vagy az alatti a becsült minimálbéresek aránya, ugyanakkor a 9. decilis e tekintetben meglehetősen különbözik a többi, magasabb jövedelmi csoporttól.

A gazdasági recesszió kedvezőtlen hatásai következtében a háztartások közel 40%-ának csökkent 2009-ben a havi átlagos nettó jövedelme, míg csupán 12% jelzett növekedést. A jövedelem csökkenést jelző háztartások esetében a csökkenés mértéke meghaladta a 22%-ot.

A háztartások többségének nincs felhasználható megtakarítása és nem képes havi szinten félretenni. A hitellel rendelkező háztartások nagyobb arányban jelezték, hogy nem rendelkeznek tartalékkal,

valamint, hogy nem képesek félretenni, mint a hitellel nem rendelkezők. A hitellel/adóssággal rendelkező háztartások szinte mindegyik jövedelem kategória esetében havi szinten alacsonyabb összegű megtakarításra képesek, mint a hitellel/adóssággal nem rendelkezők. Az eladósodott és az el nem adósodott háztartások havi megtakarítási képessége közti különbség részben a hiteltörlesztési kötelezettségre vezethető vissza. Jövedelem és megtakarítás összefüggésében két kategória különíthető el, az 1. a 3. és 4. jövedelmi csoport, ahol átlagosan 18% tud havi szinten félretenni, míg az egyéb jövedelmi csoportokban átlagosan 37% képes havi szintű megtakarításra. A különböző arányok jól jelzik azt, hogy a jövedelmi decilisbe való sorolódás véletlenszerű, így valós képet nem képes mutatni a tényleges jövedelmi, megtakarítási helyzetről.

A háztartások 30%-a rendelkezik hitellel/adóssággal. A hitellel rendelkezők kissé több mint felének van lakáshitele, egynegyedének gépjárműhitele, s közel 40%-ának egyéb banki hitele. A háztartások jelentős hányada egy hitelt/adósságot törleszt. A havi szinten megtakarítani képes háztartások esetében alacsonyabb a hitellel/adóssággal rendelkezők aránya, mint azok esetében, akik nem rendelkeznek megtakarítással. Az eladósodottsági arány szempontjából 3 jövedelmi csoportba sorolhatók a háztartások. Az alsó jövedelmi csoportoknál 14% a hitellel/adóssággal rendelkező háztartások aránya, a következő négy jövedelmi csoport esetében 26%, míg a felső három jövedelmi csoport háztartásainak több mint fele el van adósodva.

A lakáshitelek esetében a forinthitelekkel kapcsolatban merül fel legritkábban törlesztési probléma, a svájci frankban, illetve az euróban felvett lakáshiteleknel elsősorban a devizaárfolyam kedvezőtlen változása miatt rosszabb a helyzet. A forint lakáshiteleseknél a válaszadók 37%-ánál soha, 51%-nál néha van gond a törlesztésekkel, s csupán 12% azoknak az aránya, akik rendszeres törlesztési problémákkal küzdenek. A svájci frankban, illetve az euróban felvett lakáshiteleknel rosszabb a helyzet, a frank esetében 29%, az euró esetében 27% jelzett *rendszeres* törlesztési nehézségeket, míg 27, illetve 33%-nál még soha nem merültek fel törlesztési problémák.

Minden hiteltípus és devizanem esetében az alacsonyabb jövedelműek esetében nagyobb a rendszeresen törlesztési nehézségekkel küzdő háztartások aránya, mint a magasabb jövedelműeknél. Emellett a magasabb jövedelemmel rendelkezők esetében jelentősebb azok aránya, akik soha nem küzdenek törlesztési nehézségekkel. Az egyéb (nem lakás és gépjármű) svájci frank hitellel rendelkező alacsony jövedelmű háztartások közel háromnegyedének (71%-ának) rendszeres törlesztési problémái vannak, s még a magas jövedelmű háztartások esetében is 53% ez az arány. Hasonló a helyzet a svájci frankban felvett lakáshiteleknel, ahol az alsó jövedelmi csoport esetében 58%, míg a felső esetében 30% ez az arány. A svájci frankban eladósodott lakáshitelesek körében a 40 ezer forintnál magasabb havi hiteltörlesztő részletet fizetők esetében jóval magasabb a rendszeresen fizetési problémával küzdők aránya, mint az ennél alacsonyabb összegű törlesztésre kötelezettek esetében.

A felmérés során többek között azt is megkérdeztük, hogy ha a háztartások hirtelen pénzzavarba kerülnének, s pénzzé kellene tenniük a teljes megtakarításukat, akkor összesen mekkora összegre számíthatnak. A háztartások 53%-a e kérdésre nem tudott válaszolni vagy megtagadta a válaszadást. A kérdésre érdemben válaszoló háztartások 56%-ának nincs felhasználható megtakarítása ilyen esetekre, 15% rendelkezik 100 ezer forintnál kevesebb összeggel, 17% 100-500 ezer forinttal, s a fennmaradó 12% ennél magasabb összeggel. Az átlagos megtakarított összeg 587 ezer forint.

A tanulmányban lakosság fogyasztási-megtakarítási viselkedését elemeztük, jövedelmi tizedekre bontva őket. A rendelkezésre álló KSH adatok alapján becsültük az évenkénti reáljövedelem eloszlásokat, valamint a reáljövedelmekhez tartozó feltételes fogyasztási megoszlásokat. A kialakított módszertan segítségével megfelelően pontos eredményeket kaptunk az eloszlások tekintetében, amelyek így további elemzésre adtak lehetőséget.

A jelen kutatási részegység magját egy, az irodalomban DSGE néven hivatkozott modellrendszer felépítésével készítettük el, meghatározva a fogyasztói magatartás alappilléreit. Az elméleti eredményeket tömörítő modellt az említett adatokon számítógépes szimulációval kalibráltuk, majd az eredmények segítségével előrejelzést készítettünk jövedelmi decilisenként a 2008-2013 periódusra. A validálást a 2008-as fogyasztási adatokon végeztük.

A háztartások egy főre jutó keresetének, fogyasztásának és megtakarításának modellezéséből kiderül, hogy a legalsó jövedelmi tizedben a költségek minden évben meghaladták a kereseteket, a háztartások megtakarításai negatívak, vagyis felélik vagyonukat. Ugyanakkor az ide tartozó háztartások egy része feltehetőleg csak átmenetileg kerül a legalsó tizedbe, amikor nehéz anyagi helyzetbe kerül, majd pár év múlva kikerül onnan. Másik részük, akik tartósan itt ragadnak, egyéb kereseti forrásokból egészítik ki jövedelmüket, jelentős lehet körükben a jövedelem eltitkolás.

A második-harmadik jövedelmi decilisben már nem költik el a háztartások a keresetüket, képződik szerény megtakarítás, ez azonban nem haladja meg éves szinten az egy főre jutó 20 ezer forintot. A mérleg a negyedik és az ötödik decilis között billen át. A negyedik tizedtől egészen a hetedik tizedig már az alsó kereseti sávoknál magasabb megtakarítások tapasztalhatóak, melyek összege eléri az egy főre jutó évi 40 ezer forintot.

A felső három jövedelmi decilisbe tartozó háztartások tudtak a múltban, és várhatóan fognak a jövőben is tartósan megtakarítani. Itt a megtakarítások már meghaladják az egy főre jutó 60 ezer forintot, a legfelső tizedben pedig elérik a 150 ezer forintot.

A modellszámítások azt mutatják, hogy 2010-ig az összes decilisben visszaesett a megtakarítási képesség. A 2011-től emelkedő keresetekre – egy stagnáló-erősödő forintárfolyam esetében - először a fogyasztás növelésével fog reagálni az összes háztartás. Az alacsonyabb jövedelmű háztartások a későbbiekben sem tudják növelni megtakarításaikat. A középső tizedekben szerény emelkedés várható a periódus vége felé. A felső decilisek pedig az időszak végén már jelentős mértékben emelik megtakarítási rátájukat.